

Mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja i predsjednički izbori 2008. u Srbiji

Zlatko ŠRAM

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
zlatko.sram@imin.hr

U ovom se istraživanju nastojalo utvrditi (1) nalaze li se dimenzije određenih političkih stavova u međusobno takvim relacijama da upućuju na postojanje latentnoga stavovskog obrasca koji bi se moglo nazvati srbijanskim mentalitetom nacionalnoga opsadnog stanja, (2) distribuciju rezultata na skali mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja u ispitivanoj populaciji i (3) utjecaj predsjedničkih preferencija i sociodemografskih karakteristika na internalizaciju političkih vrijednosti i stavova koji formiraju sadržaj skale mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja u Srbiji. Ispitivanje je provedeno na uzorku od 1466 punoljetnih građana na teritoriju Republike Srbije (izvan Kosova). Korelacije dimenzija političkih stavova nazvanih (a) percepcija kolektivne nacionalne ugroženosti (8 čestica), (b) spremnost na međunarodnu samoizolaciju i uvođenje izvanrednog stanja u slučaju samoproglašenja i međunarodnog priznanja nezavisnosti Kosova (8 čestica) te (c) prihvaćanje Miloševićeve političke matrice (5 čestica) jesu takve veličine da upućuju na postojanje unutarnje koherentnoga stavovskog obrasca koji je nazvan *mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja*. Na temelju preračunavanja rezultata u klasifikacijske skupine utvrđeno je da jedna trećina punoljetnih građana Srbije izražava visok stupanj mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja. Rezultati analize varijance pokazali su da ispitanici koji podržavaju predsjedničkog kandidata Srpske radikalne stranke u znatno većoj mjeri izražavaju mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja nego ispitanici koji podržavaju predsjedničkog kandidata Demokratske stranke. Sociodemografske karakteristike kao što su spol, dob i naobrazba imaju znatno manji utjecaj i značenje u predikciji rezultata na dimenziji mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja nego predsjedničke preferencije. Političke implikacije dobivenih nalaza naznačene su u terminima konfliktne političke kulture ili ideologije.

Ključne riječi: mentalitet opsadnog stanja, nacionalna ugroženost, međunarodna samoizolacija, politička kultura, predsjednički izbori, sociodemografske karakteristike, Srbija

Uvod

Mentalitet opsadnog stanja jest društveno-političko-psihološki fenomen koji se odnosi na mentalno stanje u kojem članovi skupine održavaju central-

no vjerovanje da ostatak svijeta ima prema njima snažne negativne namjere (Bar-Tal i Antebi, 1992a).¹ Riječ je o percepciji koja implicira postojanje prijetnje određenom društvu ili narodu, a koja dolazi iz vanjskoga, tj. neprijateljski raspoloženog svijeta (Bar-Tal, 1986; Canetti-Nisim, Ariely i Halperin, 2008). U tom slučaju strah, tjeskoba i negativna očekivanja prevladavaju u životu pojedinaca i kolektiviteta, razvija se ksenofobija, nacionalizam te oni mehanizmi u društvu kojima se povećava pritisak na članove društva da se konformiraju, ujedine i mobiliziraju² (Canetti-Nisim i Pedahzur, 2003; Jarymowicz i Bar-Tal, 2006). Kad ta vjerovanja ili kognicije postanu centralne u kognitivnom repertoaru, onda se gotovo redovito pojavljuju pogrešne percepcije postojećih međunarodnih odnosa koje mogu dovesti do kolektivne suspenzije realnosti³ (Janis, 1982; Jervis, 1976) i razvoja različitih vrsta stereotipa i predrasuda (Bar-Tal i Teichman, 2005). Ne samo da se pojavljuje kognitivna zatvorenost (Kruglanski i Webster, 1996), konzervativna vjerovanja (Kossowska i Van Hiel, 2003; Šram, 2007a), nego se pojavljuju snažne autoritarne tendencije generirane osjećajem prijetnje (Feldman i Stenner, 1997) i ekstremne ili radikalne političke preferencije (Maoz i Eidelson, 2007) koje mogu imati ozbiljne posljedice kako za samo društvo tako i za međunarodnu zajednicu. Osim toga, mentalitet opsadnog stanja ili percepcija prijetnje pridonosi snažnom podržavanju vladine politike usmjerene na stvaranje različitih zaštitnih politika koje mogu pridonijeti uspostavljanju autokratskog ili totalitarnoga političkog sustava (Huddy, Feldman i Weber, 2007).

Pokušaj da se točno utvrdi je li svijet doista neprijateljski raspoložen prema određenom narodu irelevantan je za razumijevanje grupnog ponašanja jer krucijalno značenje imaju kognicije o svijetu, a ne stvarno stanje u međunarodnim odnosima u danome političkom i povijesnom kontekstu. Ljudi, naime, djeluju i reagiraju prema svijetu onako kako ga percipiraju, odnosno vide da on postoji i u skladu se s time ponašaju i formiraju vlastite političke stavove (Heider, 1958; Krech, Crutchfield i Ballachey, 1962). Ne znači, međutim, da se u nekim slučajevima iskustvo opsadnog stanja i percepcija ugroženosti ne može temeljiti na istinitim premisama, odnosno

¹ Najsrdahnije zahvaljujem profesoru Danielu Bar-Talu sa Sveučilišta u Tel-Avivu koji mi je umnogome pomogao u pisanju ovog rada omogućivši mi uvid u svoje radove vezane za razumijevanje i značenje koncepta mentaliteta opsadnog stanja.

² Često se oprečna mišljenja, koja se suprotstavljaju mentalitetu opsadnog stanja, prikrivaju jer se u političkom i društvenom životu percipiraju kao »izdajnička« i »neprijateljska« i koja treba sankcionirati.

³ Društvo u tom slučaju može djelovati tako da se ne obazire na norme i zahtjeve međunarodne zajednice, odnosno na reakcije drugih naroda i država koje ionako smatra neprijateljskima.

na objektivno postojećim činjenicama u međunarodnim odnosima niti da je mentalitet opsadnog stanja neka naslijeđena ili stabilna crta. Riječ je o privremenom stanju duha koje može trajati dulje ili kraće vrijeme, ovisno o iskustvima koja su percipirana te o kulturnim, političkim i društvenim mehanizmima koji ga podržavaju (Bar-Tal, 1986).

Različiti su korijeni pojavljivanja mentaliteta opsadnog stanja. Oni se mogu nalaziti u porukama i nastojanjima političkih vođa koji zbog različitih unutarnjih razloga žele izolirati društvo od ostalog svijeta,⁴ u političkim postupcima međunarodne zajednice koji umnogome utječu na percepciju svijeta i u kolektivnim iskustvima iz prošlosti, odnosno kolektivnom pamćenju (Bar-Tal, 1998). Ti se korijeni opsadnog stanja ne moraju međusobno isključivati, tj. mogu istodobno biti prisutni u jednom društvu. Bez obzira na to koji su generatori pojavljivanja i održavanja opsadnog stanja posrijedi, od članova društva se očekuje da njemu prilagode svoj individualni i kolektivni život. U tom je pogledu od osobitog značenja epistemička potreba za razumijevanjem konflikta, čime se osigurava koherentna, smislena i pouzdana slika o situaciji na temelju koje se reduciraju nesigurnost i dvoznačnost (Jost i dr., 2003; Reykowski, 1982). Ta vrsta razumijevanja pomaže u opravdavanju konfliktne situacije koja često podrazumijeva prisutnost različitih oblika nasilja. Potrebno je naučiti uspješno se suočavati sa stresom, strahovima i drugim negativnim psihološkim fenomenima koji prate konfliktne situacije, jer se od članova društva u konfliktu traži da tijekom duljega vremenskog razdoblja žive u teškim životnim uvjetima koji podrazumijevaju različite gubitke i nedaće (Selye, 1993). Također treba razviti one psihološke uvjete koji će dovesti do pobjede u konfliktu ili barem do osjećaja da se u njemu nije izgubilo. Narod se treba pripremiti za dugu borbu, što podrazumijeva mobilizaciju ljudskih i materijalnih resursa. U tu se svrhu kod naroda mora razviti sustav psiholoških uvjeta kao što su lojalnost naciji i državi, jedinstvo, solidarnost, odlučnost, spremnost na žrtvu, izdržljivost i privrženost zajedničkim političkim ciljevima (Bar-Tal, 1998).

Postoje tri međusobno povezana elementa koji formiraju centralni kognitivni repertoar društva u uvjetima opsadnog stanja: (1) kolektivno pamćenje, (2) etos konflikta i (3) kolektivna emocionalna orijentacija (Bar-Tal, 2007). Društvena vjerovanja kolektivnog pamćenja nemaju namjeru prikazati objektivnu prošlost, nego o njoj govoriti u funkciji sadašnje egzistencije društva, odnosno u funkciji zadovoljavanja nekih sadašnjih društvenih i političkih potreba. Etos konflikta Bar-Tal (2000) definira kao konfiguraciju

⁴ Teško je katkad razlikovati temelji li se ta samoizolacija na percepciji o hostilnom svijetu ili pak na unutarnjim političkim potrebama.

centralnih društvenih vjerovanja koja osiguravaju partikularnu dominantnu orijentaciju prema sadašnjem i budućem stanju društva. Etos (stanje duha u narodu) pokazuje članovima društva da njihovo ponašanje nije puki slučaj, nego predstavlja jedan koherentan i sustavan obrazac političke spoznaje (McClosky i Zaller, 1984). Ta vrsta naracije ili društvene konstrukcije implicira da su političke odluke temeljene na koherentnim i razumljivim vjerovanjima koja opravdavaju i motiviraju članove društva da djeluju na koordiniran način i prihvate »ideologiju konflikta«. Društvo u opsadnom stanju ima tendenciju da razvije karakteristične kolektivne emocionalne orijentacije poput straha i mržnje (Bar-Tal, 2001; Petersen, 2002). Strah može biti potaknut prijetnjama i opasnostima percipiranim u sadašnjoj situaciji, na osnovu generalizacije iskustava u prošlosti ili anticipacije budućih događaja. U toj stresnoj situaciji informacije se selektivno procesuiraju, uporno se drži vjerovanja o kolektivnoj nacionalnoj ugroženosti, a kolektivni strah koji je u pozadini često postaje uzrokom nasilja (Brubaker i Laitin, 1998). Konfliktna situacija, koju karakterizira mentalitet opsadnog stanja, plodno je tlo za mržnju jer druga nacija ili nacije u konfliktu ugrožavaju vitalne interese vlastite nacije (Baumeister i Butz, 2005). Budući da je mržnja moćna motivacijska snaga, ona može dovesti do ekstremnih oblika nasilja poput etničkog čišćenja, pa i genocida (Kressel, 1996). Na temelju kolektivnog pamćenja, etosa konflikta i emocionalnih orijentacija (napose mržnje) stvara se relativno stabilan kognitivni repertoar mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja koji jest ili postaje jedan od glavnih i dominantnih tipova političke kulture (Ross, 1998; Sodaro, 2001; Šram, 2006). Štoviše, teme iz kognitivnog repertoara opsadnog stanja poput vjerovanja u ispravnost vlastitih ciljeva, pitanja sigurnosti, delegitimizacije suprotne strane, stvaranja pozitivne samopercepcije, viktimizacije (doživljavanja sebe kao žrtve), domoljublja i nacionalnog jedinstva mogu biti organizirane u tematske klastere koji predstavljaju određenu političku ideologiju (Bar-Tal, 1998).

Pokušat ćemo ovdje u najkraćim crtama navesti elemente društveno-političkog konteksta koji su, po našem mišljenju, generirali ili podržavaju mentalitet opsadnog stanja u kojem se društvo u Srbiji nalazi već gotovo dva desetljeća.

Rasprava o položaju kosovskih Srba krajem osamdesetih godina otvorila je srpsko nacionalno pitanje u cjelini, uz zahtjev da se preispita i položaj Srba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. U isto vrijeme je Srpska akademija nauka i umetnosti izradila nacrt svog »Memoranduma« s namjerom da se razmotri političko i ekonomsko stanje u SFR Jugoslaviji i upozori na sve gori položaj srpskog naroda u federaciji. »Memorandum« je polazio od pretpostavke da je srpski narod, najveći od jugoslavenskih konstitutivnih

naroda, bio namjerno »rasparčan« i podijeljen administrativnim granicama između federalnih jedinica. U dokumentu se govori o stanju Srba u Hrvatskoj i na Kosovu, gdje su Srbi, kako je rečeno, žrtve fizičkoga, političkog i kulturnog genocida, izloženi neofašističkoj agresiji i diskriminaciji, rafiniranoj i efikasnoj asimilacijskoj politici nacionalne neravnopravnosti (Byford, 2006). Ovdje već možemo uočiti postojanje društvenih vjerovanja ili kognicija o viktimizaciji. Velik dio intelektualne i političke elite, a kasnije i znatan dio srbijanske populacije, zastupa tezu kako su Srbi žrtve politike drugih naroda u federaciji. Kognitivni repertoar koji se sastoji od fokusiranja na nepravdu i zlo koje navodno čine drugi narodi, u kombinaciji s percepcijom vlastite ispravnosti i moralne opravdanosti vlastitih političkih zahtjeva, dovodi do osjećaja da je vlastiti narod žrtva. Vjerovanja o viktimizaciji impliciraju da su konflikt započeli drugi koji se ne bore samo za nepravedne vlastite ciljeve, nego se koriste i nemoralnim sredstvima da bi ih postigli, a čime se odgovornost za izbijanje konflikta i nasilja prebacuje na druge narode (Frank, 1967). Tako se generiraju snažna kolektivna vjerovanja o ispravnosti vlastitih ciljeva te opravdavaju sva sredstva za njihovo postizanje (Schwebel, 2005).

Nedugo potom dolazi do ukidanja ustavnog položaja autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine što su ga imali u bivšoj Jugoslaviji i do izbijanja ratnih sukoba na prostoru Hrvatske i Bosne i Hercegovine. U tom se povijesno-političkom kontekstu u srbijanskom društvu stvaraju i razvijaju teme mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja koje se reflektiraju u »slijepom« patriotizmu i potrebi za nacionalnim i političkim jedinstvom. Do izražaja dolaze emocije poput nacionalne lojalnosti, ponosa i privrženosti čime se povećava nacionalna kohezija društva. Često se u ime domoljublja od članova društva očekuje i traži da se odreknu osobnih interesa, želja i potreba te izrazi spremnost na one žrtve koje znače i gubitak vlastitog života (Somerville, 1981). Vjerovanje u potrebu nacionalnog jedinstva naglašava potrebu da se po strani ostave svi unutarnji društveni i politički konflikti, suprotnosti i neslaganja kako bi se uspješno moglo suprotstaviti prijetnji izvana. Od članova društva očekuje se i traži da podupiru ciljeve konflikta i slijede svoje političke vođe, čime se stvara ona vrsta solidarnosti i kohezije koja je potrebna za opću nacionalnu mobilizaciju (Hoffman, 1986). Strukturna povezanost viktimizacije, patriotizma i nacionalnog jedinstva nužno generira stvaranje pozitivne samopercepcije koja se očituje u glorifikaciji vlastite povijesti, kulture i u doživljavanju vlastite nacije kao iznimno humane, moralne, superiorne, poštene, hrabre i nadasve herojske, uz istodobnu demonizaciju, odnosno delegitimizaciju, druge strane u konfliktu (Oppenheimer, 2006).

Nametanje međunarodnih sankcija Srbiji početkom devedesetih godina od strane Ujedinjenih naroda, u znatnoj je mjeri pridonijelo razvoju mentaliteta opsadnog stanja. Politička ideologija »velike Srbije« koju je propagirala Srpska radikalna stranka Vojislava Šešelja, a zapravo provodila Socijalistička partija Srbije Slobodana Miloševića, vodila je u izolacionističku i autističku politiku. Krajem devedesetih godina vladajući režim, što su ga činile te dvije stranke, nastoji »konačno« riješiti pitanje kosovskih Albanaca ratnom opcijom. U oružanom sukobu Srbije i kosovskih Albanaca vojno su intervenirale snage NATO-a. Nakon oružanog sukoba Srbije i NATO-a, Kosovo je stavljeno pod jurisdikciju Ujedinjenih naroda, od kada Srbija praktično nema nikakve državne ingerencije nad tom pokrajinom. Bombardiranje Srbije od strane NATO-a i praktični gubitak srbijanske južne pokrajine umnogome su pridonijeli razvoju i održanju mentaliteta opsadnog stanja u srbijanskom društvu.

U izbornoj kampanji za predsjednika Srbije⁵ 2008. godine intenzivirala se politička rasprava o očuvanju Kosova u državnim granicama Srbije s jedne, i o europskim integracijama s druge strane. Predsjednički kandidat Šešeljeve Srpske radikalne stranke Tomislav Nikolić veću je pozornost posvećivao pitanjima koja su se odnosila na formalno zadržavanja Kosova u granicama Srbije, ne obazirući se pritom toliko na potrebu Srbije da se integrira u Europsku uniju (mogli bismo reći: »najprije vratiti Kosovo, a onda možda razgovori s EU-om«). Predsjednički kandidat Demokratske stranke Boris Tadić veći je naglasak stavio na europske integracije i diplomatsku borbu za rješavanje statusa Kosova (mogli bismo reći: »i sačuvati Kosovo i ući u EU«). Osnovni politički rascjep između tih dvaju predsjedničkih kandidata sveo se, u idealno-tipskom smislu, na proeuropsku i antieuropsku orijentaciju državne politike.⁶

Mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja može sadržavati politički inhibitorni potencijal u kreiranju i vođenju vanjske i domaće politike. Kako bismo u tom pogledu izvršili određene političke predikcije, u ovom smo istraživanju nastojali utvrditi stavovsku strukturu mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja, intenzitet njegove prisutnosti u srbijanskoj populaciji te povezanost s predsjedničkim preferencijama i sociodemografskim karakteristikama. Imajući na umu socijalnopsihološko značenje koncepta mentaliteta opsadnog stanja kao latentnoga stavovskog konstrukta (Bar-Tal, 1986;

⁵ Prvi krug predsjedničkih izbora održan je 20. siječnja 2008. godine.

⁶ U drugom krugu predsjedničkih izbora, koji su održani 3. ožujka 2008. godine, pobijedio je Boris Tadić s vrlo malom razlikom u broju glasova, a uz veliku izlaznost birača. Boris Tadić je osvojio 50,31%, a Tomislav Nikolić 47,97% glasova, uz izlaznost 68% birača od upisanih 6.732.762.

Bar-Tal i Antebi, 1992a, 1992b), pošli smo od pretpostavke da u srbijanskom društvu postoji unutarnje koherentni obrazac političkih stavova ili kognitivnih konstrukcija koji upućuje na percepciju kolektivne nacionalne ugroženosti, spremnost na međunarodnu samoizolaciju, uvođenje izvanrednog stanja i samožrtvovanje i prihvaćanje Miloševićeve političke matrice. Naime, na temelju Heiderove (1958) teorije balansa, kao jedne od teorija kognitivne konzistencije (Abelson, 1972), pretpostavili smo da će ispitanici težiti za konzistentnošću između navedenih dimenzija političkih stavova ili društvenih kognicija indicirajući pritom latentnu egzistenciju mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja. Također smo nastojali utvrditi intenzitet prisutnosti toga stavovskog konstrukta u ispitivanoj populaciji i to s pomoću preračunavanja rezultata u klasifikacijske skupine.

Utvrđivanje povezanosti predsjedničkih preferencija i sociodemografskih karakteristika ispitanika kao što su spol, dob i školska naobrazba sa stupnjem izražavanja mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja bio je treći cilj našega istraživanja. Pošli smo, naime, od pretpostavke da će ispitanici koji preferiraju Tomislava Nikolića (kandidata Srpske radikalne stranke) na predsjedničkim izborima u većoj mjeri izražavati mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja, negoli ispitanici koji preferiraju Borisa Tadića (kandidata Demokratske stranke). Tu pretpostavku temeljimo na onim istraživanjima koja upućuju na povezanost stranačkih preferencija i različitih oblika političkog konzervativizma (Caprara i dr., 2006; Jost i dr., 2003; Milas i Rihtar, 1997; Šram, 2008a, 2007d). Naime, mjerene dimenzije političkih stavova u biti prezentiraju konzervativne političke stavove s jedne, a predsjednički kandidati prezentiraju različite političke preferencije s druge strane. Budući da se u psihološkoj pozadini sličnih političkih stavova nalaze različite vrste agresivnosti (Baumeister i Butz, 2005; Šram, 2001b, 2007c) koja je u većoj mjeri karakteristična za muškarce, pretpostavili smo da će kod muških ispitanika biti više prisutan sindrom mentaliteta opsadnog stanja. Također smo pretpostavili da će stariji ispitanici biti skloniji izražavanju mentaliteta opsadnog stanja kao one stavovske strukture koja sadržava elemente nacionalističkog sentimenta, političkog izolacionizma i političkog konzervativizma (Glenn, 1974; Grant i dr., 2001; Jost i dr., 2003; Šram, 2007a). Povezanost školske naobrazbe ispitanika i mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja očekivali smo na temelju različitih istraživanja koja su pokazala povezanost političko-konzervativnih vrijednosnih orijentacija i različitih indikatora socioekonomskog statusa. Gotovo se redovito pokazuje da su različiti oblici konzervativizma kao ideološki obrasci u većoj mjeri prisutni kod niže obrazovanih ispunjavajući pritom različite društvene i psihološke funkcije (Jost i dr., 2003; Lipset, 1981; Šiber, 1998; Šram, 2000).

Metoda

Ispitanici

Podatci su prikupljeni na temelju uzorka punoljetnih ispitanika izvedenog iz srbijanske populacije u Republici Srbiji bez Kosova. Anketarima Centra za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) dana je uputa da, na temelju slučajnog izbora domaćinstva u pojedinim gradovima, naseljima i selima u kojima će provesti anketiranje, vode računa o zastupljenosti određenih kvota ispitanika različitog spola, dobi i školske naobrazbe. Tako je formiran probabilistički stratificirani uzorak. Prilikom formiranja uzorka vodilo se računa kako o reprezentativnoj regionalnoj zastupljenosti (Beograd = 30,8%; centralna Srbija = 39,4%; Vojvodina = 29,8%) tako i o zastupljenosti gradova i naselja različitih veličina. Iako je uzorak donekle pomaknut prema obrazovnijim skupinama, on nam uz izvjesne rezerve dopušta određeni stupanj generalizacije dobivenih nalaza.⁷ Ta su odstupanja uobičajena u ovakvim istraživanjima jer podrazumijevaju određeni stupanj pismenosti. Uzorkom je obuhvaćeno ukupno 1466 ispitanika sa sljedećim sociodemografskim karakteristikama. *Spol*: muški 53%. *Dob*: 18–29 = 22,4%; 30–39 = 17,2%; 40–49 = 16,1%; 50–59 = 20,8%; 60 i više godina = 23,6%. *Školska naobrazba*: nezavršena osnovna škola = 5,7%; osnovna škola = 17,2%; trogodišnja škola za radnička zanimanja = 14,5%; četverogodišnja srednja škola = 43,5%; viša škola i fakultet = 19,1%. Istraživanje je provedeno u prosincu 2007. godine u sklopu redovitog ispitivanja javnog mnijenja u Srbiji koje provodi beogradski *Centar za slobodne izbore i demokratiju* (CeSID),⁸ dakle neposredno uoči prvog kruga predsjedničkih izbora koji je proveden 20. siječnja 2008. godine.⁹

Mjerni instrumenti

U istraživanju su primijenjena tri mjerna instrumenta: (1) skala stava o nacionalnoj ugroženosti, (2) skala stavova vezanih uz problem Kosova i (3) skala stavova prema vladavini Slobodana Miloševića. Od ispitanika je traženo da na Likertovoj skali izraze stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom,

⁷ Prema popisu stanovništva iz 2002. godine u Srbiji 22% odraslih građana nema završenu osnovnu školu, 24% ima samo osnovnu školu, a fakultetsku naobrazbu ima 6,5% (<http://webzrs.stat.gov.rs/axd/popis.htm>).

⁸ Voditelj CeSID-ova istraživanja bio je mr. sc. Srećko Mihailović s Instituta društvenih nauka u Beogradu. Zahvaljujem Srećku Mihailoviću što mi je omogućio sudjelovanje u ovom i drugim sociološkim i politološkim istraživanjima na nacionalnim uzorcima u Srbiji.

⁹ Autor ovog rada bio je u istraživanju angažiran na dionici pod radnim nazivom »Ideološki i vrijednosni profil pristalica Borisa Tadića i Tomislava Nikolića«.

sa sljedećim opcijama odgovora: 1. uopće se ne slažem, 2. uglavnom se ne slažem, 3. niti se slažem niti se ne slažem, 4. uglavnom se slažem, 5. u potpunosti se slažem. Metodom glavnih komponenti provedene su faktorske analize skale prema *Kaiser-Guttmanovu* kriteriju. Za svaku faktorski izoliranu skalu izračunali smo mjeru unutarnje pouzdanosti *Cronbachovim koeficijentom alfa (α)* koji se odnosi na aditivne skale Likertovog tipa.

Skalu stava o nacionalnoj ugroženosti konstruirali smo na temelju jedne od kognitivnih subdimenzija etnocentrizma koja upućuje na percepciju kolektivne nacionalne ugroženosti (Šram, 2002) i konstrukta antizapadne orijentacije (Šram, 2001, 2007b). Faktorska analiza skale od 8 čestica rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 63,76% varijance (Tablica 1). Pouzdanost skale je izrazito visoka i iznosi $\alpha = 0,91$. Sadržaj faktora definiraju (1) *percepcija kolektivne nacionalne ugroženosti* i (2) *antizapadni sentiment*. Ovaj smo faktor nazvali *nacionalna ugroženost*.

Tablica 1. Faktorska struktura skale stava o nacionalnoj ugroženosti

Nacionalna ugroženost	
<i>Varijabla</i>	<i>Zasićenje</i>
Svijet i Europa nam ne daju da budemo svoji na svome	0,87
Novi svjetski poredak želi našu zemlju pretvoriti u svoju koloniju	0,85
Očito je da su se neke nacije urotile protiv moga naroda	0,84
Naši nacionalni interesi su u današnjem svijetu u svakom pogledu ugroženi	0,79
Zapadni svijet je prepun nepravde, pokvarenosti i kriminala	0,79
Velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije	0,78
NATO savez ne može donijeti ništa dobrog našoj zemlji	0,70
Moj narod ima mnogo neprijatelja	0,70
<i>% varijance:</i>	63,76

Skala stavova prema Kosovu i Metohiji je konstruirana na temelju mišljenja koja se mogu čuti u političkom životu Srbije, a koja se odnose na političke posljedice u slučaju samoproglaska i međunarodnog priznanja nezavisnosti Kosova (Mihailović, 2007). Faktorska analiza skale od 8 čestica rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 51,59% varijance (Tablica 2). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = 0,86$. Sadržaj te latentne varijable definiraju (1) *spremnost na međunarodnu samoizolaciju*, (2) *spremnost na uvođenje izvanrednog stanja u zemlji* i (3) *»slijepi« patriotizam*. Faktor smo nazvali *međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje*.

Tablica 2. Faktorska struktura skale stavova prema Kosovu i Metohiji

Međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje	
Varijabla	Zasićenje
Ako se proglasi nezavisnost Kosova, treba prekinuti sve odnose sa zemljama koje su tome najviše pridonijele	0,73
Za očuvanje Kosova i Metohije treba biti spreman na ukidanje demokracije i uvođenje izvanrednog stanja	0,75
Važnije je očuvanje Kosova i Metohije u sastavu Srbije negoli ulazak Srbije u Europsku uniju	0,75
Samo nacionalno, a ne europski opredijeljen predsjednik Srbije može spasiti Kosovo i Metohiju	0,71
Ako nam uzmu Kosovo, nikad ne treba ući u Europsku uniju	0,70
Za očuvanje Kosova i Metohije treba biti spreman na dugoročna materijalna odricanja i pogoršanje životnog standarda	0,69
Ako bi to bila cijena za obranu Kosova i Metohije, trebalo bi ponovo ratovati s Albancima i međunarodnom zajednicom	0,67
Došlo je vrijeme za konačnu podjelu Srba na nas, tj. »poštene nacionaliste«, i njih, tj. »izdajnike« – da se vidi tko je tko	0,67
% varijance:	51,59

Skala stavova prema vladavini Slobodana Miloševića konstruirana je na temelju različitih mišljenja o nekim segmentima vladavine Slobodana Miloševića i određenim događajima nakon njegova pada u listopadu 2000. godine (Mihailović, 2007). Faktorska analiza skale od 5 čestica rezultirala je jednofaktorskom solucijom kojom je objašnjeno 63,50% varijance (Tablica 3). Pouzdanost skale iznosi $\alpha = 0,85$. Sadržaj tog faktora definira povoljna procjena vladavine Miloševićevih socijalista i Šešeljevih radikala krajem devedesetih godina, podržavanje Miloševićeve politike koju je vodio prema Kosovu i Albancima, opravdavanje rata koji je Milošević devedesetih godina vodio u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, neodobravanje Miloševićeva uhićenja i njegova izručenja Haškom tribunalu i percipiranje političkih događaja vezanih za pad Miloševića kao početak propadanja Srbije. Taj smo faktor nazvali *prihvatanje Miloševićeve političke matrice*. Iako skala stavova prema vladavini Slobodana Miloševića ne proizlazi izravno iz samoga teorijskog koncepta mentaliteta opasnog stanja, ona je ipak dio toga socijalnopsihološkog koncepta imamo li na umu njezin politički sadržaj. Skala naime upućuje na vrstu političke orijentacije koja je u biti posljedica centralnog vjerovanja da drugi, u ovom slučaju susjedni narodi, imaju neprijateljske namjere prema srpskom narodu, odnosno da predstavljaju onu prijetnju koja ugrožava srpske vitalne interese. Opravdavanje ratne i nacionalističke politike te prizivanje nji-

hovich povijesnih nositelja i aktera, a čiju latentnu strukturu čini ta skala, u znatnoj mjeri korespondira s konceptom mentaliteta opsadnog stanja. Mogli bismo dakle skalu stavova prema vladavini Slobodana Miloševića tretirati kao sekundarni oblik mentaliteta opsadnog stanja. U tom smislu ta skala proizlazi iz teorijskog koncepta opsadnog stanja i zato je uključena u instrumentarij.

Tablica 3. Faktorska struktura skale stavova prema vladavini Slobodana Miloševića

Prihvatanje Miloševićeve političke matrice	
<i>Varijabla</i>	<i>Zasićenje</i>
U Srbiji je bilo bolje dok su vladali socijalisti i radikali	0,86
Promjene koje su izvršene u listopadu 2000. godine označile su početak propadanja Srbije	0,80
Politika koju je Milošević vodio prema Kosovu i Albancima bila je ispravna	0,79
Bila je velika pogreška što je Milošević uhićen i izručen Haškom tribunalu	0,78
Srbija nije imala izbor, morala je u devedesetim godinama ući u rat u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini	0,71
<i>% varijance:</i>	63,50

Rezultati

Povezanost dimenzija političkih stavova

Polazeći od pretpostavke da se dimenzije političkih stavova kao što su *nacionalna ugroženost, međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje i prihvatanje Miloševićeve političke matrice* nalaze u odnosima koji upućuju na egzistenciju mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja u Srbiji, izračunate su njihove interkorelacije s pomoću Pearsonovog koeficijenta. U Tablici 4 vidimo da veličine korelacija između dimenzija političkih stavova (0,61, 0,55, 0,46) pokazuju postojanje latentnog prostora kojeg možemo nazvati *mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja*.

Tablica 4. Koeficijenti korelacije između dimenzija političkih stavova (N =1466)

<i>Dimenzija</i>	1	2	3
Nacionalna ugroženost	1.00		
Međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje	0,61	1.00	
Prihvatanje Miloševićeve političke matrice	0,46	0,55	1.00

Također smo proveli faktorsku analizu uz *oblimin* rotaciju na temelju korelacijske matrice manifestnih varijabli koje definiraju sadržaj svih ispitivanih dimenzija političkih stavova (ukupno 21 čestica) kako bismo provjerili postoji li homogen i unutarnje koherentan latentni stavovski prostor. Faktorskom su analizom ekstrahirana tri faktora kojima je objašnjeno 60,09% varijance. Sadržaji ekstrahiranih faktora iz matrice sklopa identični su sadržaju pojedinačnih dimenzija političkih stavova (Tablica 5). Veličine interfaktorskih korelacija (0,46, 0,45, 0,45) i veličine faktorskih zasićenja na prvoj nerotiranoj glavnoj komponenti (kreću se između 0,50 i 0,78) pokazuju postojanje latentne dimenzije *mentaliteta nacionalnog opsadnog stanja* u Srbiji. Postotak objašnjene varijance na prvoj nerotiranoj glavnoj komponenti (42,03%) i veličina unutarnje pouzdanosti cijele skale od 21 čestice (Cronbachova $\alpha = 0,93$) pokazuje da *mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja* predstavlja prilično homogen i unutarnje koherentan stavovski konstrukt, odnosno da skala u cjelini mjeri jedan dobro definiran političko-psihološki fenomen.

Tablica 5. Faktorska analiza čestica skale mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja (rezultati iz matrice sklopa)

<i>Varijabla</i>	<i>Oblimin zasićenje</i>
Faktor 1: Nacionalna ugroženost	
Očito je da su se neke nacije urotile protiv moga naroda	0,87
Svijet i Europa nam ne daju da budemo svoji na svome	0,85
Novi svjetski poredak želi našu zemlju pretvoriti u svoju koloniju	0,84
Naši nacionalni interesi u današnjem svijetu u svakom su pogledu ugroženi	0,80
Moj narod ima mnogo neprijatelja	0,77
Zapadni svijet je prepun nepravde, pokvarenosti i kriminala	0,76
Velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije	0,76
NATO savez ne može donijeti ništa dobroga našoj zemlji	0,65
Faktor 2: Prihvatanje Miloševićeve političke matrice	
U Srbiji je bilo bolje dok su vladali socijalisti i radikali	0,84
Bila je velika pogreška što je Milošević uhićen i izručen Haškom tribunalu	0,83
Politika koju je Milošević vodio prema Kosovu i Albancima bila je ispravna	0,81
Promjene koje su izvršene u listopadu 2000. godine označile su početak propadanja Srbije	0,78
Srbija nije imala izbor, morala je u devedesetim godinama ući u rat u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini	0,70

Faktor 3: Međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje	
Za očuvanje Kosova treba biti spreman na ukidanje demokracije i uvođenje izvanrednog stanja	0,86
Za očuvanje Kosova treba biti spreman na dugoročna materijalna odricanja i pogoršanje životnog standarda	0,85
Ako bi to bila cijena za obranu Kosova, trebalo bi ponovo ratovati s Albancima i međunarodnom zajednicom	0,74
Važnije je očuvanje Kosova u sastavu Srbije negoli ulazak Srbije u Europsku uniju	0,56
Ako se proglasi nezavisnost Kosova, treba prekinuti sve odnose sa zemljama koje su tome najviše pridonijele	0,54
Samo nacionalno a ne europski opredijeljen predsjednik Srbije može spasiti Kosovo	0,47
Ako nam uzmu Kosovo, nikad ne treba ući u Europsku uniju	0,38
Došlo je vrijeme za konačnu podjelu Srba na nas, tj. »poštene nacionaliste« i njih, tj. »izdajnike« – da se vidi tko je tko	0,37

Tablica 6. Interfaktorska korelacijska matrica

	F1	F2	F3
F1: Nacionalna ugroženost	1.00		
F2: Prihvatanje Miloševićeve političke matrice	0,46	1.00	
F3: Međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje	0,45	0,45	1.00

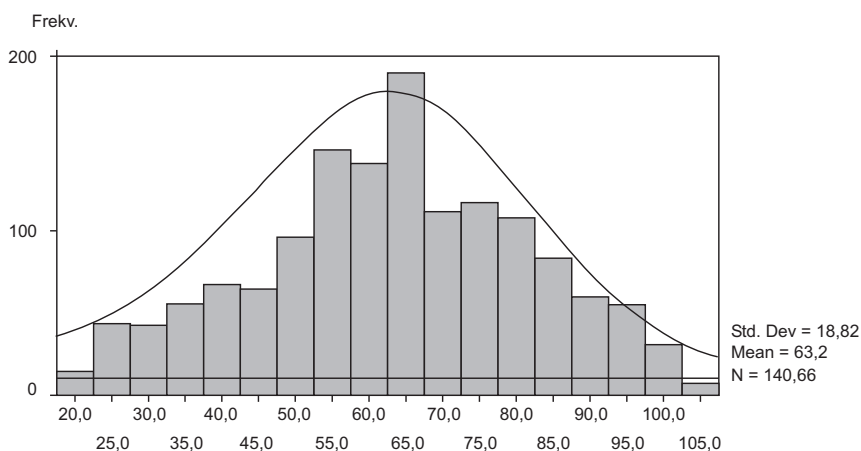
Distribucija rezultata na skali mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja u Srbiji

U Histogramu 1 prikazana je distribucija sirovih rezultata na skali mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja u Srbiji koja se sastoji od 21 čestice. Raspon rezultata kreće se od 21 do 105 bodova, dok aritmetička sredina iznosi 63,2 boda, uz standardnu devijaciju od 18,81.

Preračunavanjem rezultata u klasifikacijske skupine nastojali smo izračunati postotak ispitanika kod kojih je prisutan izrazito nizak, ispodprosječan, prosječan, iznadprosječan i izrazito visok stupanj mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja. Prva je skupina definirana rezultatima od minimalnog pa do onoga koji je za 1,5 standardne devijacije ispod aritmetičke sredine (izrazito niska prisutnosti mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja). Druga je skupina definirana rezultatima koji se nalaze od 0,5 do 1,5 standardne devijacije ispod aritmetičke sredine (ispodprosječna prisutnost). Treća je skupina definirana rezultatima koji se nalaze u rasponu od –0,5 do +0,5 standardne devijacije od aritmetičke sredine (prosječna prisutnost).

Četvrta je skupina definirana rezultatima koji se nalaze od 0,5 do 1,5 standardne devijacije iznad aritmetičke sredine (iznadprosječna prisutnost). Peta je skupina definirana rezultatima koji se nalaze 1,5 standardne devijacije iznad aritmetičke sredine pa do maksimalnog rezultata (izrazito visoka prisutnost).

Histogram 1. Distribucija rezultata na skali mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja u Srbiji

U Tablici 7 vidimo da kod 8,3% ispitanika postoji izrazito nizak stupanj mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja, 20,4% izražava ispodprosječan, 39,2% prosječan, 24,9% iznadprosječan, a 7,2% ispitanika izražava izrazito visok stupanj mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja. Ako zbrojimo ispitanike iz četvrte i pete skupine, vidimo da je kod jedne trećine ili 32,1% punoljetnih građana Srbije prisutan relativno visok stupanj mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja.

Tablica 7. Preračunavanje rezultata u klasifikacijske skupine (N = 1404)

Skupina	Raspon z-vrijednosti od aritmetičke sredine	Rezultat	Frekvencije	Postotak
1. Izrazito niska prisutnost	-2,24 do -1,55	21 – 34	116	8,3
2. Ispodprosječna	-1,49 do -0,54	35 – 53	287	20,4
3. Prosječna	-0,48 do 0,46	54 – 72	551	39,2
4. Iznadprosječna	0,52 do 1,47	73 – 91	350	24,9
5. Izrazito visoka prisutnost	1,53 do 2,22	92 – 105	100	7,2

Povezanost mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja s predsjedničkim preferencijama i sociodemografskim karakteristikama

Metrijske karakteristike *skale mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja* dopuštaju nam da je tretiramo kao jednodimenzionalni konstrukt. Stoga smo prvu glavnu komponentu toga stavovskog konstrukta stavili u relaciju s predsjedničkim preferencijama i sociodemografskim karakteristikama ispitanika. Kako bismo utvrdili razlikuju li se ispitanici različitih predsjedničkih preferencija, spola, dobi i školske naobrazbe u pogledu stupnja internalizacije *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja*, izračunati su prosječni faktorski bodovi na promatranoj varijabli, a značajnosti razlika testirane su postupkom jednosmjerne analize varijance. Sumarni rezultati analize varijance i rezultati multiple komparacije izražene s pomoću Tukeyevog post-hoc testa prikazani su u Tablici 8.

Najveće razlike u pogledu izražavanja *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja* postoje kod ispitanika s različitim predsjedničkim preferencijama. Ispitanici koji preferiraju predsjedničkog kandidata Srpske radikalne stranke (Tomislava Nikolića) znatno više izražavaju *mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja* negoli ispitanici koji preferiraju predsjedničkog kandidata Demokratske stranke (Borisa Tadića) ($F(3,1449) = 273,15$, $p < 0,001$). Tuckeyev post-hoc test je pokazao da se te dvije skupine ispitanika u tom pogledu statistički značajno razlikuju. U sredini između tih dviju političkih opcija nalaze se ispitanici koji neće izaći na predsjedničke izbore i oni koji ne znaju za koga će glasovati. Skupine apstinenata i neodlučnih međusobno se statistički značajno ne razlikuju s obzirom na stupanj izražavanja sindroma nacionalnoga opsadnog stanja. No, apstinenti i neodlučni birači statistički se značajno razlikuju u pogledu predsjedničkih preferencija.

Također smo utvrdili da je *mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja* u većoj mjeri prisutan kod najstarije skupine ispitanika (60 i više godina) ($F(4,1455) = 14,93$, $p < 0,001$). Tuckeyev post-hoc test pokazuje da se najstarija skupina ispitanika statistički značajno razlikuje od svih ostalih dobnih skupina u pogledu izražavanja sindroma nacionalnoga opsadnog stanja. Ispitanici u dobnim skupinama između 18 i 59 godina međusobno se statistički značajno ne razlikuju u pogledu prisutnosti sindroma nacionalnoga opsadnog stanja.

Rezultati analize varijance pokazali su da stupanj školske naobrazbe djeluje na izražavanje *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja* ($F(4,1451) = 33,41$, $p < 0,001$). Tukeyev post-hoc test pokazuje da je kod ispitanika s nižim stupnjevima školske naobrazbe (nezavršena osnovna škola, osnovna škola, srednja trogodišnja škola za radnička zanimanja i četverogodišnja

srednja škola) u većoj mjeri prisutan sindrom nacionalnoga opsadnog stanja nego kod ispitanika sa završenom višom školom ili fakultetom te da se u tom pogledu statistički značajno razlikuju. Između nižih obrazovnih skupina (nezavršena osnovna škola, osnovna škola i trogodišnja škola za radnička zanimanja) ne postoji statistički značajna razlika u pogledu izražavanja sindroma mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja.

Statistički značajna razlika među spolovima rezultat je velikog broja ispitanika u uzorku i praktično se nalazi na razini tendencije. Postoji, naime, tendencija da muški ispitanici tek u nešto većoj mjeri izražavaju *mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja* ($F(1,1457) = 9,34, p < 0,01$).

Iako se ispitanici različitog spola, dobi i školske naobrazbe međusobno statistički značajno razlikuju u pogledu stupnja internalizacije *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja*, te su sociodemografske varijable u tom pogledu znatno slabiji prediktori negoli varijabla »predsjedničke preferencije«. To ne pokazuju samo veličine F-omjera, nego i veličine mjere povezanosti izražene koeficijentom eta (η). Povezanost predsjedničkih preferencija i izražavanja *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja*, izražena koeficijentom eta, iznosi 0,60, što znači da se približno 36% varijance ispitivane varijable (mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja) može pripisati razlikama u predsjedničkim preferencijama. Postotak objašnjene varijance koji se može pripisati dobnim razlikama i razlikama u razini obrazovanja znatno je niži. Koeficijent eta za kronološku dob ispitanika iznosi 0,19, a za razinu obrazovanja 0,29. Drugim riječima, približno 3% varijance ispitivane varijable (mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja) može se pripisati dobnim razlikama, a približno 8% varijance razlikama u obrazovnoj razini. Veličina koeficijenta eta za spol ispitanika iznosi 0,08, što znači da postoji gotovo zanemariva povezanost između spola ispitanika i izražavanja *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja*.¹⁰

¹⁰ Kako bismo utvrdili povezanost predsjedničkih preferencija i sociodemografskih karakteristika s jednofaktorskim solucijama političkih stavova (*nacionalna ugroženost, međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje, prihvaćanje Miloševićeve političke matrice*), provedena je i kanonička diskriminacijska analiza. Po jedna je statistički značajna diskriminacijska funkcija derivirana na temelju predsjedničkih preferencija, spola, dobi i školske naobrazbe ispitanika. Te diskriminacijske funkcije ili faktori definiraju sve tri promatrane dimenzije političkih stavova s visokim faktorskim zasićenjima koja se kreću od 0,59 do 0,94. Utvrdili smo niske kanoničke korelacije za spol ($r = 0,08$), dob ($r = 0,22$) i školsku naobrazbu ($r = 0,29$). Vidimo da se mali postotak objašnjene varijance u skupu ispitivanih varijabli (političkih stavova) može pripisati razlikama u sociodemografskim skupinama (oko 0,6% varijance za spol; oko 4,8% varijance za dob; oko 8,5% varijance za razinu obrazovanja). Utvrdili smo, međutim, visoku kanoničku korelaciju između predsjedničkih preferencija i diskriminacijske funkcije ili faktora ($r = 0,64$), što znači da se otprilike 41% varijance u skupu triju promatranih varijabli (političkih stavova) može pripisati razlikama u predsjedničkim preferencijama.

Tablica 8. Analiza varijance prosječnih faktorskih bodova postignutih na varijabli mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja i multipla komparacija stranačkih preferencija, dobni skupina i obrazovnih skupina s pomoću Tukeyevog HSD testa

		Mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja
<i>Predsjedničke preferencije</i>		M
Boris Tadić		-0,73
Tomislav Nikolić		0,81
Neće izaći na izbore		-0,01
Ne zna, neodlučan		0,06
		F(3,1449) = 273,15*
		$\eta = 0,60$
		$\eta^2 = 0,36$
<i>Multipla komparacija – stranačke preferencije (Tukeyev HSD test)</i>		
(I)	(J)	Razlika u aritmetičkoj sredini (I–J)
Boris Tadić	Tomislav Nikolić	-1,55*
	Neće izaći na izbore	-0,71*
	Ne zna, neodlučan	-0,80*
Tomislav Nikolić	Boris Tadić	1,55*
	Neće izaći na izbore	0,83*
	Ne zna, neodlučan	0,75*
Neće izaći na izbore	Boris Tadić	0,71*
	Tomislav Nikolić	-0,83*
	Ne zna, neodlučan	-0,08 nz
Ne zna, neodlučan	Boris Tadić	0,80*
	Tomislav Nikolić	-0,75*
	Ne će izaći na izbore	0,08 nz

Rezultati kanoničke diskriminacijske analize također su potvrdili da *nacionalna ugroženost, međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje, i prihvaćanje Miloševićeve političke matrice* predstavljaju jedan koherentni i unutarnje homogeni stavovski sindrom koji smo nazvali *mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja*, odnosno da sociodemografske karakteristike ispitanika imaju znatno manji utjecaj i značenje u predikciji rezultata na dimenziji *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja*, nego što imaju predsjedničke preferencije.

<i>Spol</i>	M
Muški	0,07
Ženski	-0,08
	$F(1,1457) = 9,35^*$
	$\eta = 0,08$
	$\eta^2 = 0,00$

<i>Dob</i>	M
18–29 godina	-0,14
30–39	-0,26
40–49	-0,02
50–59	0,05
60 i više godina	0,30
	$F(4,1455) = 14,92^*$
	$\eta = 0,19$
	$\eta^2 = 0,03$

Multipla komparacija – dobne skupine (Tukeyev HSD test)

(I)	(J)	Razlike u aritmetičkoj sredini (I–J)
18–29 god.	30–39	0,12 nz
	40–49	-0,11 nz
	50–59	-0,19 nz
	60 i više god.	-0,44**
30–39 god.	18–29	-0,12 nz
	40–49	-0,24 nz
	50–59	-0,31*
	60 i više god.	-0,57*
50–59 god.	18–29	0,19 nz
	30–39	0,31*
	40–49	0,07
	60 i više god.	-0,25*
60 i više god.	18–29	0,44*
	30–39	0,57*
	40–49	0,32*
	50–59	0,25*

<i>Škola</i>	M	
Nezavršena osnovna škola	0,49	
Osnovna škola	0,25	
Trogodišnja škola za radnička zanimanja	0,17	
Četverogodišnja srednja škola	0,00	
Viša škola i fakultet	-0,53	
	F(4,1451) = 33,46**	
	$\eta = 0,29$	
	$\eta^2 = 0,08$	
<i>Multipla komparacija – obrazovne skupine (Tukeyev HSD test)</i>		
(I)	(J)	Razlika u aritmetičkoj sredini (I–J)
Nezavršena osnovna škola	Osnovna škola	0,24 nz
	Trogodišnja škola za radnička zanimanja	0,31nz
	Četverogodišnja srednja škola	0,49*
	Viša škola ili fakultet	1,02*
Osnovna škola	Nezavršena osnovna škola	-0,24 nz
	Trogodišnja škola za radnička zanimanja	0,07 nz
	Četverogodišnja srednja škola	0,25*
	Viša škola ili fakultet	0,78*
Trogodišnja škola za radnička zanimanja	Nezavršena osnovna škola	-0,31 nz
	Osnovna škola	-0,07 nz
	Četverogodišnja srednja škola	0,18 nz
	Viša škola ili fakultet	0,71*
Četverogodišnja srednja škola	Nezavršena osnovna škola	-0,49*
	Osnovna škola	-0,25*
	Trogodišnja škola za radnička zanimanja	-0,18 nz
	Viša škola ili fakultet	0,53*

Viša škola ili fakultet	Nezavršena osnovna škola	-1,02*
	Osnovna škola	-0,78*
	Trogodišnja škola za radnička zanimanja	-0,71*
	Četverogodišnja srednja škola	-0,53*

* $p < 0,05$

Rasprava

Veličine Pearsonovih koeficijenata korelacije između političkih stavova *nacionalna ugroženost, međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje i prihvaćanje Miloševićeve političke matrice* takvog su intenziteta da upućuju na postojanje relativno homogenoga stavovskog prostora. Na to upućuju i rezultati faktorske analize provedene na osnovu korelacijske matrice od 21 manifestne varijable koje formiraju strukturu triju ispitivanih dimenzija političkih stavova. Faktorskom analizom uz oblimin rotaciju ekstrahirana su tri faktora koji su po svojem sadržaju identični struktura ma pojedinačno mjerenih dimenzija političkih stavova i nalaze se u supstancijalnim interfaktorskim korelacijama. Veličine faktorskih zasićenja na prvoj nerotiranoj glavnoj komponenti i postotak objašnjene varijance također pokazuju postojanje relativno homogenoga stavovskog konstrukta. Veličina unutarnje konzistentnosti izražene koeficijentom Cronbachove alfe, koja za cijelu skalu od 21 čestice iznosi 0,93, pokazuje da dimenzija *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja* predstavlja unutarnje koherentni obrazac političkih stavova ili kognitivnih konstrukcija, odnosno dobro definiran političko-psihološki fenomen. Time je potvrđena prva hipoteza našeg istraživanja da su dimenzije istraživanih političkih stavova u takvim relacijama da formiraju zajednički prostor stavovsko-vrijednosnih orijentacija mentaliteta opsadnog stanja (Bar-Tal i Antebi, 1992a). Drugim riječima, osjećaj kolektivne nacionalne ugroženosti, koji podrazumijeva postojanje percepcije vanjske prijetnje, zavjerenički sindrom, spremnost na međunarodnu samoizolaciju, samožrtvovanje, uvođenje izvanrednog stanja u zemlji, podržavanje ratne opcije i preferiranje vladavine Miloševićevih socijalista i Šešeljevih radikala jesu one komponente stavovsko-vrijednosnog prostora koje definiraju sadržaj *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja* u Srbiji.

Među ostalim tematskim klasterima u strukturi mentaliteta opsadnog stanja postoji centralno vjerovanje da »ostatak svijeta« ima snažne negativne namjere i da prijetnja naciji dolazi iz vanjskog, neprijateljski raspoloženog svijeta (Bar-Tal, 1986; Canetti-Nisim, Ariely i Halperin, 2008).

Taj kognitivni repertoar sadržava strukturnu povezanost antizapadnog raspoloženja i percepcije nacionalne ugroženosti. To drugim riječima znači da se izražavanje antizapadnog raspoloženja i osjećaj kolektivne nacionalne ugroženosti nalaze u takvim relacijama da prezentiraju jednodimenzionalni stavovski konstrukt. Vidimo da su viktimizacija i delegitimizacija zapadnog svijeta organizirani u jedinstven tematski klaster koji implicira prisutnost nacionalističkog sindroma (Brubaker i Laitin, 1998) i predispoziciju za prihvaćanje nacionalističke ideologije (Byford, 2006).

U teorijskoj konceptualizaciji mentaliteta opsadnog stanja postupci međunarodne zajednice i kolektivna iskustva iz prošlosti navode se kao jedni od glavnih izvora njegova pojavljivanja (Bar-Tal, 1998). Spremnost najvećih i najmoćnijih zapadnih zemalja da priznaju nezavisnost Kosova svakako je politički postupak koji generira mentalitet opsadnog stanja kod srpskog naroda. Potreba za osiguranjem smislene slike o toj političkoj situaciji stvara potrebu za političkim odgovorom koji se manifestira u prihvaćanju i podržavanju međunarodne izolacionističke politike. Pojavljuje se i spremnost na dugoročna materijalna odricanja, pogoršavanje životnog standarda i različite druge gubitke (Selye, 1993; Sommerville, 1981). Štoviše, postoji spremnost na ukidanje demokracije, uvođenje izvanrednog stanja i ponovno ratovanje s Albancima na Kosovu i međunarodnom zajednicom (vidjeti faktorsku strukturu stavova u Tablici 2). Drugim riječima, komponente mentaliteta opsadnog stanja kao što su percepcija kolektivne nacionalne ugroženosti, izražavanje antizapadnog raspoloženja i potreba za očuvanjem teritorijalnog integriteta zemlje pridonose snažnom podržavanju one vladine »zaštitne politike« (Huddy, Feldman i Weber, 2007) u čijoj se pozadini nalazi stavovska predispozicija za izbijanje ratnih konflikata¹¹ (Schwebel, 2005).

Značenje kolektivnog iskustva iz prošlosti ili kolektivnog pamćenja kao jednog od izvora mentaliteta opsadnog stanja možemo jednim dijelom vidjeti na osnovi utvrđenih supstancijalnih korelacija između stavovskog obrasca *prihvaćanje Miloševićeve političke matrice* i drugih dviju dimenzija političkih stavova, jednako kao i na temelju veličine faktorskih zasićenja koje manifestne varijable te dimenzije imaju na prvoj nerotiranoj glavnoj komponenti. Budući da osnovno političko-psihološko značenje toga stavovskog obrasca upućuje na opravdavanje ratova koje je Milošević vodio na prostoru bivše Jugoslavije i protiv Albanaca na Kosovu te

¹¹ Empirijsku potvrdu tog nalaza možemo naći u veličini Pearsonovog koeficijenta korelacije koja postoji između originalnih dimenzija *nacionalna ugroženost* i *međunarodna samoizolacija i izvanredno stanje* ($r = 0,61$), što znači da te dvije stavovske dimenzije dijele značajan dio zajedničke varijance (otprilike 37%).

priželjkivanje povratka Miloševićevih socijalista i Šešeljevih radikala na vlast, onda možemo zaključiti da povijesno naslijeđe Miloševićeve vladavine umnogome pridonosi pojavljivanju i održavanju mentaliteta opsadnog stanja u Srbiji. Vidimo, dakle, da se mentalitet opsadnog stanja može poimati kao društveno konstruirana kognitivna predodžba budući da je njegov izvor znatnim dijelom u povijesnom naslijeđu određenog društva (Gergen, 1985). Iako se u psihološkoj pozadini određenih komponenti opsadnog stanja može nalaziti specifična struktura ličnosti, odnosno specifični ego-obrambeni mehanizmi (Šram, 2006, 2007c), ipak se on ne može svesti samo na psihološko funkcioniranje pojedinaca, jer su vjerovanja i stanje duha pojedinaca smješteni u povijest koja proizvodi određene obrasce mišljenja i ponašanja koji prezentiraju određenu ideologiju (Moscovici, 2000; Tajfel, 1981).

Imajući na umu motivacijsku pozadinu i političko-psihološku funkciju mentaliteta opsadnog stanja, teško je ne spomenuti zavjerenički mentalitet koji može biti u njegovoj pozadini i podržavati ga (Byford, 2006). Naime, »teorija zavjere« mogući je oblik suočavanja s difuznom nesigurnošću u kompleksnom i nepredvidljivom svijetu, što osobito dolazi do izražaja u kriznim vremenima (Abalakina-Paap i dr., 1999). Ideja o postojanju zavjere često dolazi iz pojedinih centara političke moći i utjecaja (npr. Srpske radikalne stranke) te se nameće kao legitimna interpretacija stvarnosti u stanjima kolektivne neizvjesnosti, ugroženosti i političkih kriza (Derrida, 2002; Salecl, 2002). Vidjeli smo da se u strukturi komponente mentaliteta opsadnog stanja, koju smo nazvali *nacionalna ugroženost*, nalazi jedna vrsta zavjereničkog sindroma (npr. tvrdnje: »Očito je da su se neke nacije urotile protiv moga naroda«, »Novi svjetski poredak želi našu zemlju pretvoriti u svoju koloniju« ili »Velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije«). Vidimo, dakle, da se u sklopu percepcije zavjere mogu pojaviti paranoidne društvene kognicije (Fenigstein i Vanable, 1992; Pipes, 1997) koje mogu implicirati prisutnost društvene hostilnosti i bespomoćnosti (Abalakina-Paap i dr., 1999; Šram, 2007b). Pojavljuju se zloslutna atribuiranja i sumnjičavost u namjere i motive drugih, koja onda povratno pojačavaju percepciju situacije potičući paranoidne misli i doživljaje (Teasdale i Cox, 2001). Ta vrsta zavjereničkog diskursa može biti plodno tlo ne samo za privremeno suspendiranje demokratskih sloboda, uvođenje izvanrednog stanja i prihvatanje ratne opcije (Kramer, 1998), nego može biti političko-psihološka osnova za kolektivnu suspenziju političke realnosti u međunarodnim političkim odnosima (Janis, 1982; Jervis, 1976). Treba pritom naglasiti da mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja koji sadržava percepciju kolektivne nacionalne ugroženosti, prihvatanje

političkog izolacionizma, koji upućuje na postojanje stavovske predispozicije za izbijanje ratnog konflikta i u čijoj je osnovi Miloševićeva političko-vrijednosna matrica, nema samo kao posljedicu proizvodnju vanjskih neprijatelja, nego nužno proizvodi i unutarnje državne »neprijatelje« i domaće nacionalne »izdajnike«, dakle one attribute koji su namijenjeni i odnose se na političke neistomišljenike (npr. tvrdnje: »Velik je broj izdajnika među pripadnicima moje nacije«, »Došlo je vrijeme za konačnu podjelu Srba na nas, tj. 'poštene nacionaliste' i njih, tj. 'izdajnike'«, »Samo nacionalno, a ne europski opredijeljen predsjednik Srbije može spasiti Kosovo i Metohiju«).

Utvrđili smo nadalje da ispitanici koji na predsjedničkim izborima podržavaju kandidata Srpske radikalne stranke (Tomislava Nikolića) u većoj mjeri izražavaju *mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja*, nego oni koji podržavaju kandidata Demokratske stranke (Borisa Tadića). Taj je nalaz u skladu s istraživanjima koja su pokazala povezanost određenih komponenti kognitivnog repertoara opsadnog stanja s radikalnim političkim preferencijama u čijoj se pozadini nalaze različiti oblici agresivnog nacionalizma, populističkih pokreta (Billig, 1978; Lipset i Raab, 1970; Maoz i Eidelson, 2007) i društvene demagogije. Iako smo istraživanjem potvrdili našu drugu hipotezu o postojanju povezanosti predsjedničkih preferencija i stupnja internalizacije mentaliteta opsadnog stanja, u tom pogledu ipak ne postoji nedvosmisleno definirana bipolarnost srbijanskoga biračkog tijela. Ne može se, naime, reći da među pristalicama Borisa Tadića nema onih s iznadprosječnim ili izrazito visokim stupnjem mentaliteta opsadnog stanja, odnosno da kod pristalica Tomislava Nikolića nema onih s, recimo, ispodprosječnim stupnjem mentaliteta opsadnog stanja. To možemo vidjeti ako intenzitet mentaliteta opsadnog stanja¹² dovedemo u odnos s predsjedničkim preferencijama u obliku kontingencijske tablice. Ako sumiramo postotke klasifikacijskih skupina 4 i 5, odnosno 1 i 2, onda ćemo u Tablici 1 u *Prilogu* vidjeti da u skupini ispitanika koji podržavaju Borisa Tadića ima 16,8% ispitanika kod kojih je prisutan visok stupanj, odnosno da u skupini ispitanika koji podržavaju Tomislava Nikolića ima 10,9% onih kod kojih je prisutan nizak stupanj mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja. Rezultati o povezanosti predsjedničkih preferencija i intenziteta opsadnog stanja mogu se prikazati i na način da kažemo da je kod 50,9% pristalica Borisa Tadića prisutan nizak stupanj, a da je kod 56,3% pristalica Tomislava Nikolića prisutan visok stupanj opsadnog stanja. Ostaje, dakle, značajan postotak pristalica predsjedničkih kandidata

¹² Izmjeren na temelju klasifikacijskih skupina i prikazan u Tablici 7.

Demokratske stranke i Srpske radikalne stranke koji se međusobno ne razlikuju po stupnju prisutnosti mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja (otprilike jedna trećina).¹³

Dok je značaj spola ispitanika praktično zanemariv, sociodemografske karakteristike kao što su dob i stupanj školske naobrazbe imaju znatno manje značenje u predikciji rezultata na dimenziji *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja* negoli predsjedničke preferencije. Vidjeli smo da je postotak objašnjene varijance koji se može pripisati dobnim razlikama i razlikama u obrazovnoj razini vrlo nizak (3%, 8%). To znači da se na osnovi spola, starosne dobi i školske naobrazbe u vrlo skromnoj mjeri može predviđati prisutnost mentaliteta opsadnog stanja. Time je tek djelomice potvrđena naša treća hipoteza o povezanosti sociodemografskih karakteristika i mentaliteta opsadnog stanja. Ta je hipoteza potvrđena tek na razini tendencije da mlađi i obrazovaniji građani Srbije u većoj mjeri podržavaju jednu proeuropsku političku opciju.

Prihvatimo li tvrdnju da je ideologija funkcija društvene okoline, kompozit složenih kognitivnih, afektivnih i konativnih procesa, rezultat interakcije povijesnog naslijeđa i konkretne političke situacije i da joj je glavno psihološko značenje u tome što daje različite odgovore svojim sljedbenicima kako bi mogli interpretirati sami sebe i svijet u kome žive, onda bismo mogli reći da stavovsko-vrijednosni konstrukt *mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja* upućuje na kognitivno-afektivnu predodžbu ideologije. Ta je vrsta ideologije prisutna kod jedne trećine srbijanskog biračkog tijela. Budući da je ideologija nedvojbeno jedna od najvažnijih dimenzija političke kulture (Vujčić, 1998), onda mentalitet opsadnog stanja možemo tretirati kao dimenziju političke kulture koja je rezultat povijesnog naslijeđa i aktualnoga političkog konteksta. Imajući na umu činjenicu da ta vrsta konfliktno političke ideologije ili kulture ima normalnu distribuciju u srbijanskom biračkom tijelu, nameće se zaključak da je *mentalitet nacionalnoga opsadnog stanja* »normalna« politička pojava ili fenomen. Kad bi sindrom opsadnog stanja u političkoj svijesti građana Srbije upućivao na jedan aspekt društveno aberantnoga političkog fenomena, onda bi distribucija opsadnog

¹³ Rezultati kanoničke diskriminacijske analize također pokazuju da među pristalicama Borisa Tadića i Tomislava Nikolića nema toliko velikih razlika u pogledu izražavanja mentaliteta opsadnog stanja, kao što bi se to možda moglo očekivati. Na jednofaktorskoj soluciji dimenzije mentaliteta opsadnog stanja otprilike 36% varijance može se pripisati razlikama u predsjedničkim preferencijama. Iako postoji udaljenost između tih dviju skupina predsjedničkih opcija s obzirom na stupanj internalizacije opsadnog stanja, centroidi skupina nemaju one veličine kakve smo pretpostavljali da imaju. Centroid za grupaciju Borisa Tadića iznosi $C = -0,91$, a za grupaciju Tomislava Nikolića iznosi $C = 1,02$ (Wilksova lambda = 0,63, svojstvena vrijednost = 0,56, kanonička korelacija = 0,60, $\chi^2 = 649,68$).

stanja bila u značajnoj mjeri zakrivljena prema nižim rezultatima. Drugim riječima, to znači da je potencijalno konfliktna politička ideologija postala toliko rasprostranjena u srbijanskom biračkom tijelu da predstavlja manjeviše društveno prihvatljiv model političke kulture. Očito je da mentalitet opsadnog stanja nema svoje korijene samo u Miloševićevu političkom naslijeđu, nego i u određenim političkim postupcima međunarodne zajednice, ali i u nesposobnosti tzv. demokratskih političkih opcija da na adekvatan način rješavaju nagomilane kako međunarodne tako i domaće političke probleme. Potrebna je, dakle, politička konsolidacija tzv. demokratskog bloka koji će prisutnost mentaliteta opsadnog stanja svesti u one granice koje su karakteristične za većinu oblika društveno i politički aberantnog ponašanja i vrijednosnih sustava.

Iako smo istaknuli činjenicu da u pogledu stupnja internalizacije opsadnog stanja trenutačno ne postoji jako velika udaljenost između građana Srbije koji podržavaju demokratsku i radikalsku političku opciju, ona je ipak u dovoljnoj mjeri velika da se može prepoznati ona opcija koja će izvesti Srbiju iz opsadnog stanja. Ne postoje, međutim, jasno fokusirane društvene i demografske skupine u društvu koje bi nedvosmisleno podržale i prihvatile neku proeuropsku državnu politiku. Ta činjenica dovoljno govori o ideološkoj i vrijednosnoj konfuziji¹⁴ u kojoj se danas nalazi srbijansko društvo, jer bi za očekivati bilo da mlađi i obrazovaniji građani u puno većoj mjeri odbacuju one stavove i vrijednosti koji su zapravo u suprotnosti s njihovim vitalnim interesima. Također se moglo očekivati da će ženska populacija u znatno većoj mjeri odbacivati mentalitet opsadnog stanja koji sadržava potencijalni ratni konflikt, a vidjeli smo da to nije tako. Imajući na umu genezu, dinamiku i funkciju mentaliteta opsadnog stanja u Srbiji, relativno je lako predvidjeti tešku političku i društvenu situaciju u kojoj će se cijelo društvo naći ako vladajuća politička elita pokuša i uspije u još većoj mjeri razviti taj političko-obrambeni mehanizam. U tom će slučaju Srbija postati vlastiti talac u razvoju i konfiguraciji globalnih međunarodnih odnosa i regionalnih odnosa na prostoru bivše Jugoslavije. Biračko tijelo u Srbiji ima takav političko-nacionalni mentalitet da državna politika može u njemu imati snažnu podršku kako za proeuropsku tako i za antieuropsku politiku, odnosno i za stabilizirajuću i za konfliktnu državnu politiku. Postoji također mogućnost da državna politika počinje provoditi mješavinu proeuropske i antieuropske politike. U tom bi slučaju

¹⁴ Iako nalazi istraživanja sugeriraju da možda neka druga sociodemografska i psihološka obilježja više utječu na formiranje političkih stavova, a koja nisu uključena u analizu, ipak držimo da nalazi istraživanja više pokazuju određenu ideološku konfuziju koja u nekim svojim segmentima nije karakteristična samo za srpsku populaciju (Šram, 2008).

različiti kontradiktorni politički motivi mogli generirati neku vrstu kolektivne političke »neuroze« odnosno onih političko-psiholoških obrambenih mehanizama koji mogu generirati kako unutarne (domaće) tako i vanjske (međunarodne) konflikte. A čini nam se kako postoji realna mogućnost da se upravo na pitanju Kosova razvije takav »miješani model« političke vladavine.

PRILOG

Tablica 1. Povezanost predsjedničkih preferencija i intenziteta mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja (N = 1393)

<i>Predsjedničke preferencije</i>	<i>Intenzitet mentaliteta nacionalnoga opsadnog stanja</i>					Ukupno
	Izrazito nizak	Ispod-prosječan	Prosječan	Iznad-prosječan	Izrazito visok	
Boris Tadić	15,7	35,2	32,3	10,6	6,2	100%
Tomislav Nikolić	1,0	9,9	32,7	44,9	11,4	100%
Neće izaći na izbore	8,9	20,6	42,2	24,4	3,9	100%
Ne zna, nije siguran	6,4	21,8	44,9	21,8	5,1	100%
Ukupno	8,3	22,7	37,1	24,9	7,0	100%

$\chi^2 = 244,27$; $df = 12$; $C = 0,39$; $p < 0,001$

LITERATURA

- Abalakina-Paap, Marina, Stephan, Walter G., Craig, Tracy i Gregory, W. Larry (1999). »Beliefs in Conspiracies«, *Political Psychology*, 20 (3): 637–647.
- Abelson, Robert P. (1972). »Modes of resolution of belief dilemmas«, u: Joel B. Cohen (ur.). *Behavioral Science Foundations of Consumer Behavior*. New York: The Free Press, str. 275–282.
- Bar-Tal, Daniel (1986). »The Masada Syndrome: A Case of Central Belief«, u: N. Milgram (ur.). *Stress and coping in time of war*. New York: Brunner/Mazel, str. 32–51.
- Bar-Tal, Daniel (1998). »Societal Beliefs in Times of Intractable Conflict: The Israeli Case«, *International Journal of Conflict Management*, 9 (1): 22–50.
- Bar-Tal, Daniel (2000). *Shared Beliefs in a Society: Social Psychological Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bar-Tal, Daniel (2001). »Why Does Fear Override Hope in Societies Engulfed by Intractable Conflict, as It Does in the Israel Society?«, *Political Psychology*, 22 (3): 601–627.
- Bar, Tal, Daniel (2007). »Socio-psychological Foundations of Intractable Conflicts«, *American Behavioral Scientist*, 50 (11): 1430–1453.

- Bar-Tal, Daniel i Antebi, Dikla (1992a). »Beliefs About Negative Intentions of the World: A Study of the Israeli Siege Mentality«, *Political Psychology*, 13 (4): 633–645.
- Bar-Tal, Daniel i Antebi, Dikla (1992b). »Siege mentality in Israel«, *International Journal of Intercultural Relations*, 16 (3): 251–275.
- Bar-Tal, Daniel i Teichman, Yona (2005). *Stereotypes and Prejudice in Conflict: Representation of Arabs in Israeli Jewish Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baumeister, Roy F. i Butz, David A. (2005). »Roots of hate, violence and evil«, u: Robert J. Sternberg (ur.). *The Psychology of Hate*. Washington DC: American Psychological Association, str. 87–102.
- Billig, Michael (1978). *Fascists: Social Psychological View of the National Front*. London: Academic Press.
- Brubaker, Rogers i Laitin, David D. (1998). »Ethnic and Nationalist Violence«, *Annual Review of Sociology*, 24: 423–452.
- Byford, Jovan (2006). *Teorija zavere. Srbija protiv »novog svetskog pokreta«*. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Canetti-Nisim, Daphna, Ariely, Gal i Halperin, Eran (2008). »Life Pocketbook, or Culture. The Role of Perceived Security Threats in Promoting Exclusionist Political Attitudes towards Minorities in Israel«, *Political Research Quarterly*, 61 (1): 90–103.
- Canetti-Nisim, Daphna i Pedahzur, Ami (2003). »Contributory factors to political xenophobia in a multi-cultural society: The case of Israel«, *International Journal of Intercultural Relations*, 27 (3): 307–333.
- Caprara, Gian Vittorio, Schwartz, Shalom, Capanna, Cristina, Michele, Vecchione i Barbaranelli, Claudio (2006). »Personality and Politics: Values, Traits, and Political Choice«, *Political Psychology*, 27 (1): 1–28.
- Derrida, Jacques (2002). *Sablasti Marksa*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Feldman, Stanly i Stenner, Karen (1997). »Perceived Threat and Authoritarianism«, *Political Psychology*, 18 (4): 741–770.
- Fenigstein, Allan i Vanable, Peter P. (1992). »Paranoia and Self-consciousness«, *Journal of Personality and Social Psychology*, 62 (1): 129–138.
- Frank, Jerome D. (1967). *Sanity and survival: Psychological aspects of war and peace*. New York: Vintage.
- Gergen, Kenneth J. (1985). »The Social Construction Movement in Modern Psychology«, *American Psychologist*, 40 (3): 265–275.
- Glenn, Norval D. (1974). »Aging and conservatism«, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 415 (1): 176–186.
- Grant, Malcolm J., Ross, Abraham S., Button, Cathryn M., Hannah, Edward T. i Hoskins, Rhoda (2001). »Attitudes and stereotypes about attitudes across the lifespan«, *Social Behavior and Personality*, 29 (8): 749–762.
- Heider, Fritz (1958). *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley.
- Hoffmann, Stanly (1986). »On the Political Psychology of Peace and War: A Critique and Agenda«, *Political Psychology*, 7 (1): 1–21.

- Huddy, Leonie, Feldman, Stanly i Weber, Christopher (2007). »The Political Consequences of Perceived Threat and Felt Insecurity«, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 614 (1): 131–153.
- Janis, Irvin L. (1982). *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascos*, 2nd ed. Boston, MA: Houghton, Mifflin.
- Jarymowicz, Maria i Bar-Tal, Daniel (2006). »The dominance of fear over hope in the life of individuals and collectives«, *European Journal of Social Psychology*, 36 (3): 367–392.
- Jervis, Robert (1976). *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton, NY: Princeton University Press.
- Jost, John T., Glaser, Jack, Kruglanski, Arie W. i Sulloway, Frank J. (2003). »Political Conservatism as Motivated Social Cognition«, *Psychological Bulletin*, 129 (3): 339–375.
- Kossowska, Malgorzata i Van Hiel, Alain (2003). »The Relationship Between Need for Closure and Conservative Beliefs in Western and Eastern Europe«, *Political Psychology*, 24 (3): 501–518.
- Kramer, Roderick M. (1998). »Paranoid Cognition in Social Systems: Thinking and Acting in the Shadow of Doubt«, *Personality and Social Psychology Review*, 2 (4): 251–275.
- Krech, David, Crutchfield, Richard S. i Ballachey, Egerton L. (1962). *Individual in Society*. New York: McGraw Hill Book Company, Inc.
- Kressel, Neil J. (1996). *Mass Hate: The Global Rise of Genocide and Terror*. New York: Plenum.
- Kruglanski, Arie W. i Webster, Donna M. (1996). »Motivated Closing of the Mind: Seizing and Freezing«, *Psychological Review*, 103 (2): 263–283.
- Lipset, Seymour Martin (1981). »Working class Authoritarianism«, u: Seymour Martin Lipset (ur.). *Political Man: The Social Basis of Politics*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Lipset, Seymour Martin i Raab, Earl (1970). *The Politics of Unreason*. New York: Harper.
- Maoz, Ifat i Eidelson, Roy J. (2007). »Psychological Bases of Extreme Policy Preferences«, *American Behavioral Scientist*, 50 (11): 1476–1497.
- McClosky, Herbert i Zaller, John (1984). *The American Ethos: Public Attitudes Toward Capitalism and Democracy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mihailović, Srećko. (2007). *Socijalni i politički milje predsedničkih izbora 2008. godine*. Beograd: Centar za slobodne izbore i demokratiju.
- Milas, Goran i Rihtar, Stanko (1997). »Ideološke odrednice stranačke naklonosti i namjere glasovanja«, *Društvena istraživanja*, 6 (6): 663–678.
- Moscovici, Serge (2000). *Social Representations: Studies in Social Psychology*. London: Polity Press.
- Oppenheimer, Louis (2006). »The Development of Enemy Images: A Theoretical Contribution«, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 12 (3): 269–292.

- Petersen, Roger D. (2002). *Understanding ethnic violence: Fear, hatred, and resentment in twentieth-century Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pipes, Daniel (1997). *Conspiracy: How the Paranoid Style Flourishes and Where it Comes From*. New York: The Free Press.
- Reykowski, Janusz (1982). »Social Motivation«, *Annual Review of Psychology*, 33: 123–154.
- Ross, Marc Howard (1998). »The cultural dynamics of ethnic conflict«, u: Dominic Jacquin-Berdal, Andrew Oros i Marco Verweij (ur.). *Culture in World Politics*. Houndmills: Macmillan, str. 156–186.
- Salecl, Renata (2002). *Protiv ravnodušnosti*. Zagreb: Arkzin.
- Schwebel, Milton (2005). »Can Wars Be Just?«, *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 11 (1): 47–53.
- Selye, Hans (1993). »History of the stress concept«, u: Leo Goldberger i Shlomo Breznitz (ur.). *Handbook of Stress: Theoretical and Clinical Aspects*, 2nd ed. New York: The Free Press, str. 7–17.
- Sodaro, Michael J. (2001). *Comparative Politics: A Global Introduction*. New York: McGraw Hill Companies.
- Somerville, John (1981). »Patriotism and war«, *Ethics*, 91 (4): 568–578.
- Šiber, Ivan (1998). *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Šram, Zlatko (2000). *Ideologijski obrasci i osobine ličnosti*. Subotica: Hrvatski kulturni centar »Bunjevačko kolo«.
- Šram, Zlatko (2001a). »Antizapadna orijentacija kao komponenta šire ideologijske matrice: slučaj Vojvodine«, *Politička misao*, 38 (2): 91–110.
- Šram, Zlatko (2001b). »Dimenzije agresivnosti kao psihološka pozadina političkih orijentacija i etnocentrizma: komparacija različitih sociodemografskih skupina u Vojvodini«, *Migracijske i etničke teme*, 17 (4): 353–375.
- Šram, Zlatko (2002). »Dimenzije etnocentrizma i nacionalna pripadnost«, *Društvena istraživanja*, 57 (1): 1–22.
- Šram, Zlatko (2006). »Socijalni stavovi i osobine ličnosti kao komponente političke kulture«, u: Srećko Mihailović (ur.). *Pet godina tranzicije u Srbiji II*. Beograd: Socijaldemokratski klub i Fondacija Friedrich Ebert, str. 200–218.
- Šram, Zlatko (2007a). »Socijalni konzervativizam i stranačke preferencije: slučaj Srbije«, *Politička misao*, 44 (4): 117–132.
- Šram, Zlatko (2007b). »Anomija, depresivnost i antizapadna orijentacija«, *Revija za sociologiju*, 38 (3-4): 103–118.
- Šram, Zlatko (2007c). *Društveni karakter, politička kultura i struktura ličnosti: komparativna analiza zagrebačkih i beogradskih studenata*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Doktorska disertacija.
- Šram, Zlatko (2007d). »Kulturni i politički konzervativizam bunjevačkih Hrvata u Vojvodini«, *Sociologija i prostor*, 45 (1): 61–84.
- Šram, Zlatko (2008). »Ideologijska strukturiranost socijalno-ekonomskih orijentacija«, *Revija za socijalnu politiku*, 15 (2): 209–223.
- Tajfel, Henri (1981). *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Teasdale, John D. i Cox, Sally G. (2001). »Dysphoria: self-devaluative and affective components in recovered depressed patients and never depressed controls«, *Psychological Medicine*, 31 (7): 1311–1316.
- Vujčić, Vladimir (1998). »Dimenzije političke kulture«, *Politička misao*, 35 (1): 119–137.

National Siege Mentality and the 2008 Presidential Elections in Serbia

Zlatko ŠRAM

Institute for Migration and Ethnic Studies, Zagreb

zlatko.sram@imin.hr

The aim of this study was (1) to find out whether the dimensions of certain political attitudes are in such mutual relations that they indicate the existence of a latent attitudinal pattern, which might be labelled Serbian national siege mentality; (2) to see the distribution of results obtained on the scale of national siege mentality in the examined population; and, (3) to establish the effect of presidential preferences and sociodemographics on the internalization of political values and attitudes forming the content of the national siege mentality scale in Serbia. The research was carried out on a sample of 1466 adult citizens in Serbia (excluding Kosovo). The correlations between dimensions of political attitudes labelled (a) the perception of collective national endangerment (8 items); (b) readiness to accept international self-isolation and the introduction of a state of emergency in case of a declaration of independence of Kosovo, and its international recognition (8 items); and, (c) acceptance of Milošević's political matrix (5 items) that are of such magnitude that they indicate the existence of a coherent attitudinal pattern labelled *national siege mentality*. By recomputation of results into the classification groups, we found that one third of adult citizens in Serbia express a high degree of national siege mentality. The results of analysis of variance showed that respondents who support the presidential candidate of the Serbian Radical Party express to a greater extent national siege mentality than those who support the presidential candidate of the Democratic Party. Sociodemographics, such as sex, age and school level, have a lesser effect in the prediction of national siege mentality than presidential preferences. The political implications of the obtained results are discussed in terms of a conflict political culture or ideology.

Key words: siege mentality, national endangerment, international self-isolation, political culture, presidential elections, sociodemographics, Serbia